

nezdindeki hususi evrakı; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, s. XVIII; İ. Semahaddin Cem, "Hayat Ağacından Düşen Yaprak", *Yeşilay*, sy. 421, İstanbul 1968, s. 20 (aynı yazı *İslâmın İlk Emri Oku* dergisinde de yayımlanmıştır [VIII/84, İstanbul 1969, s. 13]); "Kemal Kuşçu", a.e., sy. 421 (1968), s. 21; İsmail Kara, "Dini Düşünce Tarihimiz Açısından Hamidullah'ın Eserlerinin Türkçeye / Türkiye'ye İntikali ve Tesirleri", *Kutadgubilig*, sy. 9, İstanbul 2006, s. 235-272; Mustafa Balcıoğlu, "Millî Mücadele Sırasında Merkezî Anadolu'da Askerî Polis Teşkilatı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 52, İstanbul 1991, s. 53-56.



İSMAİL KARA

KUTBÜDDİN-i İŞKEVERİ

(bk. İŞKEVERİ).

KUTLUAY, Yaşar

(1931-1969)

İslâm ve yahudi mezhepleri üzerine çalışmalarıyla tanınan ilâhiyatçı.

18 Şubat 1931'de Mersin'in Silifke ilçesinde doğdu. En az üç asırdan beri burada oturan Türkmen kökenli tanınmış bir aileye mensuptur. İlk ve orta okulu Silifke ve İçel'de, liseyi Ankara'da okudu. 1949'da açıldığında kaydolduğu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1953'te birincilikle mezun oldu. Ankara İmam-Hatip Lisesi'nde on ay kadar öğretmenlik yaptıktan sonra 1954'te mezunu olduğu fakültede Yusuf Ziya Yörükân'ın başında bulunduğu İslâm Mezhepleri Tarihi Kürsüsü'nde asistan olarak göreve başladı. 1958'de "İslâmiyet'te İtikadî Mezheplerin Doğuşu" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı.

Şubat 1959'da Arap dili ve edebiyatı üzerine ihtisas yapmak için bir yıl süreyle Bağdat'a gitti. Dönemin Türk hükümeti Musul bölgesinde tampon bir Türk devleti kurmak istiyordu. Irak ordusunda görev yapan Türk asıllı albay Nazmi Tabakçalı bu amaçla emrindeki askerlerle Irak hükümetine karşı bir darbe yapmayı planlamıştı. Bunu haber alan Irak hükümeti albayı ve emrindeki askerleri öldürdü. Olayın ardından Irak'taki gelişmelerin aslını öğrenmek isteyen Türk hükümeti güvenilir bir kişi olarak Yaşar Kutluay ile temas kurdu. Kutluay, Irak'ta edindiği üst düzeyde dostları sayesinde Türk hükümetine önemli bilgiler ulaştırdı; ancak bu husus anlaşılınca Haziran 1959'da Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı.

1960-1961 yıllarında Hüseyin Atay'la birlikte Kur'an-ı Kerim meâli hazırladı. 1961'de İbrânice öğrenmek için gittiği Kudüs İbrânî Üniversitesi'nde İbrânice



Yaşar
Kutluay

öğreniminin yanı sıra Yahudilik üzerine araştırmalarda bulundu. 1964'te "İslâm Mezhepleri ile Yahudi Mezhepleri ve Mukayeseleri" adlı tez çalışmasıyla doçent oldu. Aynı yıl Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde İslâm dini ve mezhepleri tarihi öğretmenliğine tayin edildi. Aralık 1966'da bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla bir yıl süreyle İngiltere'ye gitti. Burada kendi çalışmaları dışında, dillerini ve geleneklerini unutmaya başlamış olan Kıbrıslı Türkler'in millî bilincini uyandırmak gayesiyle çeşitli faaliyetlerde bulundu. Aynı dönemde siyonizm konusuyla da ilgilenen Kutluay, bir yahudi devleti kurma fikrini ortaya atan siyonist lideri Theodor Herzl'in (ö. 1904) hâtıratını okudu. Türkiye'ye dönünce hâtıratın Osmanlı Türkiyesi'yle ilgili bölümlerini Türkçe'ye çevirerek *Siyonizm ve Türkiye* adıyla yayımladı. Bu kitabı hazırlama aşamasında İsrail Büyükelçiliği'nin dikkatini üstüne çeken Kutluay baskılara rağmen kitabı yayımlamaktan vazgeçmedi. 1969'da profesörlük için yeni bir eser üzerinde çalıştığı sırada bayram vesilesiyle gittiği Silifke'de 12 Aralık sabahı altı arkadaşıyla birlikte bir balıkçı motoruyla çıktığı Akdeniz gezisinden bir daha geri dönmedi. Ailesi, günlerce süren aramalara rağmen tekneye ve cesetlere dair herhangi bir iz bulunamayınca olayın basit bir tekne kazası olamayacağına inandı. Altı ay sonra bulunan teknede yapılan incelemeler de geride birçok soru bıraktı. Türkiye'nin yetiştirdiği önemli akademisyenlerden biri olan Yaşar Kutluay'ın ölümü Türk üniversiteleri ve toplumu için büyük bir kayıp olarak değerlendirilmiştir.

Yaşar Kutluay'ın kendi alanına yaptığı katkıların başında çalışmalarında kullandığı karşılaştırma metodu gelmektedir. Din ve mezheplere (mîlel-nihal) dair kitapların objektif bakış açısıyla yazılmadığına dikkat çeken Kutluay, bu eserlerin aynı dönemde yazılmış başka alanlardaki eserlerle karşılaştırılarak okunmasının gerektiğini ifade etmiş ve kaynakları bu metot doğrultusunda kullanmıştır. Kaynak ten-

kidi konusunda son derece titiz davranmış, mezhepler tarihi alanında en güvenilir kaynak olarak Şehristânî'nin eserini göstermiştir. Hz. Peygamber döneminde müslümanlar arasında herhangi bir ayrılığın ortaya çıkmamış olmasından hareketle, mezheplere dair hadislerin sonraki devirlerde görülen mezhep kavgalarının doğduğunu belirtmiştir. Kelâmî tartışmaları ve mezhep cereyanlarının hıristiyan kaynaklı olduğu iddiasını kabul etmemiş, bunun asıl sebebinin İslâm toplumunun yapısı ile Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu tefekkür hürriyetine dayanan yeni bir zihniyetten kaynaklandığını söylemiştir. Kur'an'a başvuranların kendi görüşlerini destekleyecek fikirler bulması mümkün olduğu gibi mezhepler de görüşlerini destekleyen âyetler bulmakta zorlanmamıştır. Ancak Kutluay'ın kendi yazılarına bakıldığında normatif denebilecek bir bakış açısıyla karşılaşılmaktadır. Ehl-i sünnet'i esas kabul eden ve Hâricîlik'le Şîa'yı ilk tefrika hareketleri şeklinde değerlendiren Kutluay'ın Ehl-i sünnet karşıtlarının müteşâbih âyetlerden hareketle fikirlerini savundukları yönündeki görüşü bu çizgiyi ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yürütülen misyonerlik faaliyetleri üzerinde de duran Yaşar Kutluay, misyonerlerin ülkede dinî eğitim görmemiş gençleri, aydınları ve köylü halkı hedef aldıklarını ileri sürmüş, buna karşı tedbir alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda müslüman din adamları Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkında bilgilendirilmeli, her iki dinle İslâmiyet arasındaki münasebetler tesbit edilerek değerlendirilmelidir. Ayrıca İslâm'ın ilk dönemlerinde mezheplerin iktidar için dini istismar ettiklerine, modern çağda ise Batılı devletlerin İslâm mezhep ayrılıklarını kendi yararları için kullandıklarına dikkat çekmiş, müslüman toplumların dinin siyasete alet edilmesinden dolayı sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Kutluay toplumdaki hurafelerle de mücadele etmek gerektiğini, bunun için iyi bir din eğitiminin şart olduğunu dile getirmiştir. Çeşitli yazılarında ideal müslüman kimliği üzerinde de durmuş, iman esaslarını kabul eden kimsenin Müslümanlığın sadece asgari yönünü yerine getirdiğini, ahlâkî alanı ilgilendiren asıl yükümlülüğün daha sonra başladığını, bunun da diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmekle gerçekleşeceğini söylemiştir.


Eserleri. 1. İslâmiyet'te İtikadî Mezheplerin Doğuşu (Ankara 1959). Doktora tezi olarak hazırlanan, siyasi ve itikadî mezheplerin iki ayrı bölüm halinde incelen-

diği bu çalışma İslâm mezheplerinin tahlil edildiği bir mezhepler tarihine giriş niteliği taşımaktadır. 2. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (meâl, Ankara 1961, Hüseyin Atay'la birlikte). Meâlin basımı bir süre durdurulmuş, daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (1965-1967, 1973, 1981, 1984, 1985). 3. *İslâm ve Yahudi Mezhepleri* (Ankara 1965, 1985; İstanbul 2001, 2004). Yazarın doçentlik çalışması olan eserde, başlangıcından modern döneme kadar ortaya çıkan İslâm ve yahudi mezhepleri ele alınmakta, son bölümde nübüvvet, mehdî-mesih, rec'at ve hulûle ilgili olarak Şîi-gulât fırkaları yahudi mezhepleri arasındaki benzerlikler üzerinde durulmaktadır. 4. *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul 1967). 5. *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri* (Konya 1968). Eserde tarihî süreçle bu süreci etkileyen dinî, siyasî, sosyal ve yerel faktörler tahlil edilmektedir.

Tercüme ve Neşir: İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri (Ankara 1959, 1971, Hüseyin Yurdaydın'la birlikte; De Lacy O'Leary'nin *Arabic Thought and Its Place in History* [1922] adlı eserinin çevirisidir); *İslâm'da Felsefe Tarihi* (Ankara 1960, 1963, 2000; T. J. de Boer'in *Geschichte der Philosophie im Islam* [1901] adlı kitabının Muhammed Ebû Rîde tarafından yapılan Arapça tercümesinden çeviridir); *Sapıkların Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri: el-Fıraku'l-müfterika beyne ehli'z-zeyğ ve'z-zendeğa* (Ebû Muhammed Osman b. Abdullah b. Hasan el-İrâki el-Hanefî'ye ait eserin önce ilmî neşri yapılmış [Ankara 1961], ardından Türkçeye çevrilmiştir, Ankara 1962). Kutluay'ın "Yusuf Ziya Yörükân'ın Makaleleri" (*AÜİFD*, III/1-2 [1954], s. 93-95), "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk" (*İTED*, III/3-4 [1959-1960], s. 211-226; ayrı basım, İstanbul 1966), "İbâdîlere Ait Bazı Metinler" (*AÜİFD*, XV [1967], s. 141-149), "Yahudi Milliyetçiliğinden Alacağımız Dersler" (*TY*, VII/1-2 [1968], s. 343-344), "Okullarda Din Eğitimi ve İmam-Hatip Okulları" (*Devlet Mecmuası*, Ankara 21 Nisan 1969) adıyla bazı makaleleri de yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 2001, s. 20, 286-294; a.mlf., *İslâmiyet'te İtikadi Mezheplerin Doğuşu*, İstanbul 2003, s. 12-55, 73, 77, 95-120, 146; a.mlf., *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2003, s. 46-67, 147, 154-158; a.mlf., *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul 2005, M. Kâmil Kutluay'ın yazısı, s. 5-8; a.mlf., "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk", *İTED*, III/3-4 (1959-60), s. 211-226; a.mlf., "Kur'an'a Göre İman Esasları Adlı Eser Hakkında", *Diyanet İlmî Dergi* (1961), Ankara

1962, s. 251-254; a.mlf., "Eski Tehlikenin Yeni Yönü", a.e., IV/7-8 (1965), s. 106-110; a.mlf., "Türkiye'de Din Eğitimi", *Devlet Mecmuası*, Ankara 7 Nisan 1969, s. 8; Ümmügülsüm Şentürk, *Yaşar Kutluay'ın Mezhepler Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 2009), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Süleyman Tülüçü, "Yıllar Sonra Bir İlim Adamının Ardından: Doç. Dr. Yaşar Kutluay: Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi*, XX/4, Ankara 1984, s. 23-29.  ÜMMÜGÜLSÜM ŞENTÜRK

KUYUCAKLI ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1137/1725'ten sonra)

Arap dili âlimi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Babasının adı Mehmed, dedesinin adı Vefî'dir. Aydın'ın Kuyucak kasabasına nisbetle Kuyucaklı ve bu ile nisbetle Aydınî diye tanınır. Eserlerinin telif yeri ve tarihinden hareketle XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Aydın bölgesinde doğmuş olduğu söylenebilir. *Zübdetü'l-İrâb* adlı eserinin mukaddimesinde yedi yaşında ölen bir öğlünden söz eder (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 961, vr. 1^b). Aynı eserde (vr. 73^a) ve *Esmârü'l-havâşi ve's-şürûh* adlı hâşiyesinde (Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları, nr. 128, vr. 2^a) hocalarından olan Müftizâde lakaplı Âlim Mehmed Efendi'nin adı geçer. Bu zatın Mehmed b. Hamza Aydınî Güzelhisârî (ö. 1116/1704) olması muhtemeldir.

Abdullah Efendi'nin *Ezherü's-şürûh*'unu 1132'de (1720) istinsah eden Hüseyin b. Ahmed (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1772/2, vr. 70^b) ve 1138'de (1726) istinsah eden Mehmed b. Himmet b. Yûsuf (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/1, vr. 85^b) kendilerini Kuyucak'ta ikamet eden talebeler olarak tanıtmaktadır. Eserin istinsah tarihleriyle telif tarihlerinin yakın olması bu iki şahsın müellifin talebeleri olma ihtimalini akla getirmektedir. Kuyucaklı'nın vefat tarihi ve yeri de bilinmemektedir. Ancak *Mu'ribü'l-Avâmîl'i-cedîd* adlı eserini 1138'de (1726) istinsah eden Mehmed b. Ahmed'in, "Bu Kuyucaklı Abdullah Efendi'nin (Allah rahmet etsin) *Mu'rib*'idir" kaydı kendisinin o tarihte hayatta bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca 1137'de (1725) kaleme aldığı *Şerhu'l-Binâ*'dan sonra başka bir eserin tesbit edilememesi, müellifin vefatının 1725-1726 yıllarında gerçekleşmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Kuyucaklı'nın medreselerde okutulan sarf ve nahiv kitaplarına şerhler ve mu'ribler yazması onun Kuyucak'taki bir medresede müderrislik yaptığını ka-

nitler niteliktedir. Nitekim kendisi de bazı kitaplarını öğrencilerinin talebi üzerine kaleme aldığını belirtir (*Zübdetü'l-İrâb*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 961, vr. 1^b; *Ezherü's-şürûh*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Isparta-Uluborlu, nr. 270, vr. 1^b). Müellifin şerhlerine çokça ta'île yer vermesi, temel kaynaklara ve diğer âlimlerin görüşlerine vâkıf olması bu alanda geniş bir müktesebata sahip olduğuna işaret eder.

Eserleri. Sarf. 1. *Ezherü's-şürûh* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1772/2, Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/2; Konya Bölge Yazmalar Ktp., Isparta-Uluborlu, vr. 270). *Zencânî*'nin *el-İzzî fi't-taşrif* adlı kitabına 1123'te (1711) yazdığı şerh olup kendisinin en önemli eseridir. Nitekim *Şerhu'l-Binâ*'da (Süleymaniye Ktp., Antalya-Tekelioğlu, nr. 542/2, vr. 1^b) kendisinden "*Ezherü's-şürûh* sahibi" diye söz etmesi bu telifine ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. Arap dili gramerinin mantıkî temel ve örgüsünü açıklamada önemli rol oynayan ta'îlî yöntemi kitabın tamamına hâkimdir. Mehmet Emin Yağcı eseri tahkik edip doktora çalışması olarak sunmuştur (2013, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *Şerhu'l-Emsile. el-Emsile*

Kuyucaklı Abdullah Efendi'nin *Şerhu'l-Emsile* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 542/3)

